

Jeremy Bentham

MORALĖS BEI ĮSTATYMŲ LEIDYBOS PRINCIPŲ ĮVADAS

I SKYRIUS

Apie naudingumo principą

*Žmoniją valdo
skausmas ir
malonumas*

I. Gamta žmonijai valdyti paskyrė du aukščiausius valdovus: *skausmą* ir *malonumą*. Tik jie gali nurodyti, ką turime daryti, kaip ir nulemti, ką darysime. Iš vienos pusės prie jų sosto pritvirtinta teisingumo ir neteisingumo gairė (*standard*), iš kitos – priežasčių ir pasekmių grandinė. Jie valdo visa, ką darome, sakome, mąstome: kiekviena pastanga nusimesti savo pavaldumo jungą pasitarnaus tik kaip jo įrodymas ir patvirtinimas. Žodžiais žmogus gali dėtis atsižadąs jų viešpatavimo, tačiau iš tikrųjų jis vis tiek liks jiems pavaldus. *Naudingumo principas*¹ pripažįsta šį pavaldumą

¹ Autoriaus pastaba, 1822 m. liepa.

Pastaruoju metu prie šio pavadinimo prisidėjo ar jį pakeitė *didžiausios laimės* arba *didžiausio laimingumo* (*greatest happiness* or *greatest felicity*) principas – tai dėl trumpumo, užuot sakius plačiau: *tas principas*, kuris teigia, kad didžiausia visų tų, kurių interesai svarstomi, laimė yra vienintelis teisingas ir deramas, ir universaliai trokšamas žmogiškojo veiksmo (*action*) tikslas; žmogaus veiksmo bet kurioje situacijoje, ypač situacijoje pareigūno ar pareigūnų, turinčių valdymo galias. Žodis „naudingumas“ ne taip aiškiai nurodo į malonumo ir skausmo idėjas kaip žodžiai „laimė“ ir „laimingumas“, nenukreipia jis mūsų svarstyti ir paveiksimų interesų *skaičiaus*, *skaičiaus* kaip tos aplinkybės, kuri daugiausia prisideda prie aptariamų gairės formavimo, t. y. *teisingumo* ir *neteisingumo gairės*, vien kuria gali būti tinkamai išmėgintas žmogaus elgesio tinkamumas kiekvienoje situacijoje. Kartkartėmis vis įsitikindavau, kad pakankamai akivaizdaus ryšio tarp, viena vertus, *laimės* ir *malonumo* idėjų ir, kita vertus, *naudingumo* idėjos,

ir juo grindžia tokią sistemą, kurios tikslas – pastatyti laimingumo (*felicity*) rūmą proto bei įstatymų rankomis. Sistemos, mėginančios juo suabejoti, bando įpiršti garsus vietoj prasmės, įgeidį vietoj proto, tamsą vietoj šviesos.

Tačiau gana metaforų ir retorikos – ne tokiomis priemonėmis moralės mokslas gerintinas.

*Kas yra
naudingumo
principas*

II. Naudingumo principas yra šio veikalo pagrindas, taigi dera iš pat pradžių pateikti aiškia ir apibrėžta jo sampratą. Naudingumo principas suprantinas kaip toks², kuris pritaria arba nepritaria kiekvienam bet kokios rūšies veiksmui priklausomai nuo jo numanomos tendencijos padidinti arba sumažinti laimę tos šalies, apie kurios interesus kalbama, arba, kitais žodžiais, tendencijos tą laimę paskatinti arba

nebuvimas kliudydavo – ir dar kaip veiksmingai! – priimti šį principą, kuris antraip būtų pripažintas.

² *Kas yra principas*

Žodis „principas“ kilęs iš lotyniško *principium*, kuris rodo esąs sudurtas iš dviejų žodžių: *primus* „pirmas“, arba „pagrindinis“ (*chief*), ir *cipium*, antrojo dėmens, kuris atrodo esąs vedinys iš *capio* „imti“, kaip žodžiuose *mancipium*, *municipium*, ir kuriam analogiški yra *auceps*, *forceps* ir kiti. Tai labai neaiškių ir itin plačių reikšmės terminas: jis taikomas bet kuriam dalykui, kuris laikomas kokios nors operacijų sekos pagrindu arba pradžia: kai kuriais atvejais – fizinėjų operacijų, bet šiuo atveju – proto (*mental*) operacijų.

Čia aptariamas principas gali būti laikomas proto veiksmu (*act*), jausmu (*sentiment*), pritarimo jausmu, jausmu, kuris, taikomas veiksmui, patvirtina veiksmo naudingumą kaip tą jo savybę, kuri turi lemti tam veiksmui skiriamo pritarimo arba nepritarimo mastą.

jai kliudyti. Kalbėdamas apie bet kurios rūšies veiksmą, turiu omenyje ne tik kiekvieno privataus asmens veiksmą, bet ir kiekvieną valdžios žingsnį.

*Kas yra
naudingumas*

III. Naudingumu laikoma toji bet kurio dalyko sąvybė, kuri turi tendenciją kurti naudą (*tends to produce benefit*), pranašumą, malonumą, gėrį arba laimę (visa tai šiuo atveju yra viena ir tas pat), arba – o tai vėlgi yra tas pat – užkirsti kelią žalai, skausmui, blogiui ar nelaimingumui tos šalies, kurios interesus turime omenyje: jei ta šalis yra bendruomenė apskritai, tuomet tas interesas – bendruomenės laimė, jei konkretus individas, tuomet – to individo laimė.

*Kas yra
bendruomenės
interesas*

IV. „Bendruomenės interesas“ yra viena iš bendriausių moralės frazeologijoje pasirodančių išraiškų – nenuostabu, kad ji neretai yra praradusi reikšmę. Kai ji turi reikšmę, šioji tokia. Bendruomenė yra tariamasis kūnas, sudarytas iš individualių asmenų, kurie yra laikomi jį sudarančiais taip, tarsi būtų jo *nariai*. Tad kas yra bendruomenės interesas? Tų paskirų ją sudarančių narių interesų suma.

V. Bergždžia kalbėti apie bendruomenės interesą nesuvokiant, kas yra individo interesus³. Jei koks nors dalykas turi tendenciją padidinti individo malonumą bendrąją sumą arba, o tai yra tas pat, jo skausmų bendrąją sumą sumažinti, jis laikomas interesą skatinančiu, *tarnaujančiu* interesui.

*Koks veiksmas
atitinka naudingumo
principą*

VI. Tad naudingumo principą atitinkančiu, arba – trumpumo dėlei – naudingu (turi-

ma omenyje bendruomenei kaip visumai), gali būti laikomas toks veiksmas, kurio tendencija padidinti bendruomenės laimę didesnė nei tendencija ją sumažinti. [...]

*Kaip suprasti
„privaloma“ (ought),
„privaloma nedaryti“
(ought not),
„teisingas“ ir
„neteisingas“, ir t. t.*

X. Apie naudingumo principą atitinkančių veiksmų visada galima pasakyti, kad jį privaloma atlikti arba kad jis bent jau ne toks, kurio nėra privaloma neatlikti. Taip pat galima sakyti, kad būtų teisinga jį atlikti ar bent jau kad nėra neteisinga jį atlikti, kad toks veiksmas teisingas ar bent jau kad jis nėra neteisingas. Taip suvokiami, *privaloma*, *teisingas* ir *neteisingas* bei kiti tokio pobūdžio žodžiai turi reikšmę, kitu atveju – jie bereikšmiai. [...]

IV SKYRIUS

Kaip išmatuoti didelio malonumo arba skausmo vertę

*Šio skyriaus
tikslas*

I. Tad malonumai ir skausmų vengimas yra tie *tiktikslai*, į kuriuos atsižvelgia įstatymų leidejas, todėl jam privalu suvokti jų vertę. Malonumai ir skausmai yra jam tekę darbo įrankiai, todėl jam privalu suvokti jų galią, kuri vėlgi, kitais žodžiais, yra jų vertė.

*Aplinkybės, į kurias
reikia atsižvelgti
nustatant malonumo
ar skausmo vertę –
savaiminę ir paskiro
asmens atžvilgiu*

II. *Atskiram* asmeniui *savaiminė* malonumo ar skausmo vertė bus didesnė ar mažesnė priklausomai nuo šių keturių aplinkybių⁴:

³ „Interesas“ yra vienas tų žodžių, kurie, nepriklausydami jokiai bendresnei giminei (*genus*), negali būti įprastai apibrėžti.

⁴ Nuo to laiko šios aplinkybės buvo pavadintos malonumo arba skausmo vertės sudedamosiomis dalimis (*elements*) arba matmenimis (*dimensions*).

1. Jo *intensyvumo*.
2. Jo *trukmės*.
3. Jo *tikrumo (certainty)* arba *netikrumo*.
4. Jo *artumo* ar *tolumo*.

– kaip susijusių su
kitais malonumais
ar skausmais

III. Į tokias tad aplin-

kybes reikia atsižvelgti
vertinant malonumą
arba skausmą kiekvie-
ną savaime. Tačiau kai kokio nors malonumo
arba skausmo vertė svarstoma siekiant įver-
tinti tam tikro jį sukėlusio *veiksmo* tendenciją,
reikėtų atsižvelgti į dar dvi aplinkybes, kaip
antai:

5. Jo *vaisingumas*, arba tikimybė (*chance*),
kad jį seks *tokios pat* rūšies pojūčiai, t. y. ma-
lonumai – malonumų, skausmai – skausmų.

6. Jo *grynumas*, arba tikimybė, kad jo *neseks*

Neilgai trukus po pirmojo leidimo publikavimo
buvo sukurtos šios lengvai įsimenamos eilės (*memori-
ter*), skirtos efektyviau įkurdinti atmintyje šiems esmi-
niams punkтам, ant kurių, atrodo, stovi visas moralės
ir įstatymų leidybos rūmas.

*Stiprus, vaisingas, ilgas, tikras, grynas ir ateina
sparčiai* –

Tokie skausmai ir malonumai turi tikrą vertę.

Tokių tai malonumų siek, jei *asmeninis* tavo tikslas,

O jei jis *viešas* – leisk jį *apimčiai* plačiai išsklisti,

Tokių *skausmų* išvenki bet kuriuo būdu,

O jeigu jie ištikt *privalo* – tai *kuo mažiau* žmonių.

priešingos rūšies pojūčiai, t. y. skausmai –
malonumo, malonumai – skausmo.

Visgi dvi pastarosios, griežtai kalbant,
vargiai gali būti laikomos paties malonumo
arba skausmo savybėmis, taigi tikslumo dėlei
į jas neturėtų būti atsižvelgiama vertinant patį
malonumą arba skausmą. Griežtai kalbant,
jos laikytinos tik to veiksmo ar kitokio įvy-
kio, kuris tą malonumą ar skausmą sukėlė,
savybėmis ir atitinkamai į jas atsižvelgtina
tik vertinant tokio veiksmo (*act*) arba tokio
įvykio tendenciją.

– tam tikro skaičiaus
asmenų atžvilgiu

IV. Tam tikram *skai-
čiui* asmenų, kiekvie-
no iš kurių atžvilgiu
nustatoma malonumo arba skausmo vertė, ji
bus didesnė arba mažesnė – priklausomai nuo
septynių aplinkybių, t. y. nuo šių prieš tai
jau nurodytų, taigi:

1. Jo *intensyvumo*.

2. Jo *trukmės*.

3. Jo *tikrumo* arba *netikrumo*.

4. Jo *artumo* arba *tolumo*.

5. Jo *vaisingumo*.

6. Jo *grynumo*.

Ir dar vienos:

7. Jo *apimties (extent)*, t. y. skaičiaus
žmonių, kuriuos jis *apima*, arba, kitaip tariant,
kurie jo paveikiami.

Versta iš: Jeremy Bentham. *Introduction to the Principles of Morals and Legislation*.

A New Edition, corrected by the Author.

Oxford: Clarendon Press, 1907 (1823), p. 1–3, 4 („Of the Principle of Utility“), 29–30
(„Value of a Lot of Pleasure or Pain, How to be Measured“).

Iš anglų kalbos vertė filosofinio teksto vertimo seminaro dalyviai:

**Vilius Dranseika, Kęstas Kirtiklis, Vilius Kubekas, Daumantas Lipskis,
Viktorija Ringytė, Jūratė Sabašinskaitė, Jonas Skarulskis, Martyna Šulskutė,
Andrius Tamoševičius, Julija Tuleikytė ir Ieva Vasilionytė**